

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

БАТАН ЮРІЙ ДМИТРОВИЧ

УДК 340.11-027.252(043.3)

ПРЕВЕНТИВНИЙ МЕХАНІЗМ СУЧАСНОГО ПРАВА

Спеціальність: 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
КРЕСТОВСЬКА Наталя Миколаївна,
Національний університет
«Одеська морська академія»,
завідувач кафедри морського права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
ЛЕМАК Василь Васильович,
Конституційний Суд України, суддя

кандидат юридичних наук
ГОРОБЕЦЬ Костянтин Валерійович,
Університет Гронінгена (Нідерланди),
асистент-професор кафедри
транскордонних правових досліджень

Захист відбудеться 29 вересня 2021 р. о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 в Національному університеті «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий « 28 » серпня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема призначення права є однією з фундаментальних в теорії права та претендує на статус самостійного розділу загальнотеоретичної юриспруденції. Відсутність призначення у права означає брак потреби його існування. Нерозуміння призначення права зумовлює його неправильне тлумачення і застосування.

Важливість розуміння цільового наповнення права зумовлена, зокрема, і покращенням застосування телеологічного тлумачення правових норм. Це допомагає інтерпретатору краще з'ясувати природу та зміст правової норми через розуміння її цілі (мети, призначення).

Метою права є радше не реагування на шкідливі явища, а запобігання їм. Заходи, спрямовані на превенцію, усталюють суспільні відносини, тому що сприяють уникненню або максимальному зниженню кількості й обсягу порушень прав і свобод людини, щонайбільшому зменшенню несприятливих явищ і процесів, спричинених певними подіями або діями. Абсолютна превенція порушень прав людини є, звичайно, утопією, але, як каже Ю. Габермас про людську гідність, – «реалістичною утопією». Людство має прагнути до якнайбільшої та якнайефективнішої реалізації заходів, спрямованих на превенцію порушень прав людини.

Актуальність дослідження підтверджується також: 1) нормативною та теоретичною плутаниною діяльнісного і цільового підходів до розуміння превенції; 2) неусвідомленням важливості превентивного механізму його суб'єктами; 3) неусвідомленням правозастосовувачами імпліцитності превентивної цілі правових норм; 4) активізацією протягом останніх десяти років вживання у вітчизняних нормативних актах (Закон України (далі – ЗУ) «Про внесення змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» щодо національного превентивного механізму» 2012 р., ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години» 2014 р., ЗУ «Про запобігання корупції» 2014 р. (у преамбулі), ЗУ «Про Національну поліцію» 2015 р.) і назвах суб'єктів превенції (у Національній поліції створено Департамент превентивної діяльності, відділи (сектори) ювенальної превенції тощо) прикметника «превентивний» у контексті національного превентивного механізму, превентивного затримання, превентивних антикорупційних механізмів і превентивних поліцейських заходів; 5) відсутністю з 2016 р. вперше в Україні державних концепцій і програм профілактики правопорушень, а також відсутністю в більшості нормативних актів вказівки на цілі їхнього ухвалення; 6) активізацією ухвалення законів про профілактику правопорушень – протягом 2012–2016 років у п'яти державах СНД ухвалено такі закони; 7) браком загальнотеоретичних досліджень превентивного механізму сучасного права (далі – ПМСП), що стримує підвищення ефективності його функціонування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в контексті тем фундаментальних наукових досліджень

«Теорія кримінальної законотворчості: концептуальні основи» (ДРН 0115U002494), яке здійснювалося у 2015–2017 рр., та «Євроінтеграційна кримінально-правова політика України» (ДРН 0118U003677), яке здійснювалося у 2018–2020 рр., теми наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (ДРН 0116U001842) на 2016–2020 рр.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження відповідно до його *предмета* (превентивний механізм сучасного права) та *об'єкта* (механізм правового впливу) є з'ясування ознак і складників ПМСП та напрацювання запобіжно-спрямованих змін до правових актів. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- виявити підходи, напрями та прогалини досліджень ПМСП у доктрині;
- розкрити методологічні засади дослідження ПМСП;
- здійснити поділ ПМСП;
- виокремити й охарактеризувати телеологічний елемент ПМСП;
- розкрити нормативний елемент ПМСП;
- визначити та охарактеризувати суб'єктний елемент ПМСП;
- обґрунтувати концепцію верховенства права як основу превенції порушень прав людини;
- виявити сучасні проблеми ефективності ПМСП;
- надати рекомендації щодо внесення змін до нормативних актів, актів застосування права, правоосвітніх заходів тощо.

Методи дослідження. Завдяки принципам класичної парадигми було встановлено сутність ключових для дисертаційного дослідження понять, виявлено й охарактеризовано елементи ПМСП, а також інші складові поділу ПМСП, елементи верховенства права, індикатори ефективності превенції, виявлено детермінацію правових явищ і процесів превентивним призначенням, доведено шкідливість ухвалення окремого закону про профілактику (запобігання) правопорушень (злочинності, злочинів), сформульовано ключові висновки дослідження тощо. Некласична парадигма використана, передусім, під час: а) виокремлення превентивності недержавного права; б) окреслення зв'язку культури та мистецтва як запобіжників порушень прав людини; в) визнання за можливе використання соціологічних нестатистичних методів (зокрема, результатів соціологічних опитувань) дослідження ефективності превенції. Принципи постнекласичної парадигми дозволили: а) зробити висновок про обмеженість дефінітивного підходу до розуміння окремих понять (напр., «верховенство права», «належне врядування» тощо) (підр. 1.2, 3.1); б) виокремити превентивність недержавних правових систем (підр. 1.3); в) розглянути напрями дослідження превенції (підр. 1.2) та її об'єкт (підр. 2.1) крізь призму кількох праворозумінь. Використано такі дослідницькі підходи: аксіологічний [допомагає визначити об'єкт запобігання (підр. 2.1), довести значущість складників верховенства права, належного врядування (підр. 3.1)], антропологічний [уможливорює з'ясування природи прав людини для дослідження об'єкта запобігання (підр. 2.1), концепцій превенції (підр. 3.1), дозволяє по-різному щодо правових систем вирішувати питання закріплення стабільності законодавства (підр. 3.1)], герменевтичний (сприяє

виявленню, з'ясуванню й роз'ясненню превентивного призначення юридичних текстів і розміщених у них правових норм) тощо.

Використано такі методи наукового пізнання: діалектичний (дозволив розглянути елементи ПМСП в усіх виявах і вираженнях й у їхньому взаємозв'язку та взаємозалежності між собою та з іншими суспільними явищами та процесами, виявити суперечності, наявні під час реалізації ПМСП, забезпечити всебічність та повноту дослідження юридичної превенції, об'єктивність і достовірність його результатів), загальнонаукові [системний, який дозволив виокремити підходи до правничих досліджень превенції (підр. 1.1), дослідити місце (становище) превенції у механізмі правового впливу (підр. 2.1), виокремити та дослідити ПМСП як єдине ціле та водночас систему взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів, кожен із яких являє собою підсистему і також складатиметься зі взаємопов'язаних елементів (підр. 1.3); структурно-функціональний, який допоміг розкрити превенцію як ціль (призначення), а не функцію або підфункцію правового впливу, з одночасним розкриттям превентивного призначення окремих функцій права, тобто їхнього співвідношення з превенцією (підр. 2.1), здійснити поділ суб'єктів превенції залежно від найбільш притаманних їм повноважень й охарактеризувати превентивність природи та повноважень кожного елемента (підр. 2.3); метод альтернатив, застосований під час вибору вдалого місця та формулювання норми Конституції України про стабільність виборчого законодавства (підр. 3.1); формально-логічний, що допоміг визначити ключові терміни (підр. 1.2), виявити та дослідити елементи ПМСП (підр. 1.3, 2.1, 2.2, 2.3), елементи верховенства права (підр. 3.1), довести непотрібність розробки й ухвалення окремого закону про профілактику правопорушень (підр. 2.2), сформулювати висновки та пропозиції для вдосконалення правового впливу, спрямованого на запобігання порушенням прав людини та, зокрема, стабільності законодавства, ефективності превенції тощо (підр. 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, висновки)], спеціально-наукові [формально-юридичний, застосований для формулювання юридично значущих визначень термінів і дослідження нормативного елемента як складової ПМСП, а також для аналізу Конституції України, джерел міжнародного права, вітчизняного та зарубіжного законодавства про профілактику правопорушень (підр. 2.1, 2.2), про стабільність законодавства (підр. 3.1) тощо, формулювання техніко-юридично коректних пропозицій змін до законодавства (підр. 2.1, 3.1, 3.2); історико-правовий – для дослідження превенції шляхом вивчення: історіографії її дослідження (підр. 1.1), ретроспективи розробки та подання радянських і вітчизняних проєктів законів про профілактику правопорушень (підр. 2.2), законодавчого регулювання принципу стабільності законодавства в його історичного розвитку (підр. 3.1); порівняльно-правовий, виявлений у порівняльному аналізі структури та змісту законів про профілактику правопорушень окремих держав (підр. 2.2), складових поділу ПМСП, зокрема різних виявів превентивного призначення в окремих галузях й інститутах права (підр. 1.3), коректному дослідженні ефективності превенції (підр. 3.2); конкретно-соціологічні методи, використані для підтвердження гіпотези про неефективність ухвалення закону про профілактику правопорушень (підр. 2.2) і дослідження ефективності превенції (підр. 3.2)].

Теоретичною основою дослідження стали праці таких учених, як: Ю.А. Амелъченко, О.М. Арапчор, М.В. Афанасьєва, Ч. Беккаріа, Н.П. Бондар, К.О. Васильков, В.В. Голіна, А.О. Данченко, В.В. Дудченко, А.А. Єзеров, І.С. Канзафарова, Г. Кельзен, Т.С. Ківалова, Н.М. Крестовська, У. Крієбаум (U. Kriebaum), В.В. Лемак, Ф. фон Ліст (F. von Liszt), В.В. Лунєєв, О.С. Мельничук, Дж.С. Мілл (J. S. Mill), С.В. Міловідова, Г.Г. Мошак, Ю.М. Оборотов, С.П. Погребняк, М.В. Савчин, Я.І. Тихонов, М. Томмен (M. Thommen), О.В. Топчій, Г.О. Ульянова, М.І. Хавронюк, А. Шайо (A. Sajo), С.В. Шевчук, К. Штайкер (C. Steiker).

Наукова новизна здобутих результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці монографічним дослідженням ПМСП. У результаті здійсненого дослідження доведено превентивне призначення об'єктивного права, вироблено теоретичні засади ПМСП, здійснено його поділ і змістовну характеристику кожного з елементів, сформульовано низку положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем, до найбільш значущих з яких належать:

уперше:

виявлено, що превенція є не підфункцією або функцією, а головним (кінцевим) призначенням об'єктивного права, що полягає у виявленні, усуненні, зменшенні рівня й масштабів або пом'якшенні впливу детермінант порушень прав людини; з огляду на це розкрито реалізацію превентивного призначення права як механізму, тобто динамічної системи взятої в єдності впорядкованої цілісної сукупності взаємопов'язаних юридичних засобів, способів і процедур, застосовуваних учасниками суспільних відносин, уповноваженими на це регуляторами, що втілюють прагнення до досягнення верховенства права, антропоцентризму, конституціоналізму, належного врядування, сталого розвитку тощо, і спрямованих на виявлення, усунення, зменшення рівня й масштабів або пом'якшення впливу детермінант порушень прав людини;

спростовано тезу про поділ джерел права на такі, що мають превентивну мету, та такі, що її не мають, та поділ заходів на превентивні та примусові;

застосовано превентивно-телеологічний дослідницький підхід до характеристики окремих суб'єктів (медіатори, юридичні клініки, омбудсперони тощо) і концепцій (верховенство права, конституціоналізм, належне врядування, сталий розвиток), що полягає в розгляді норм, інститутів, суб'єктів, джерел права, юридичних концепцій, правових діянь тощо крізь призму їхнього превентивного призначення;

обгрунтовано потребу закріплення в розділі II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» (після чинної ч. 1 ст. 38) норми про стабільність виборчого законодавства такого змісту: «Зміни до законодавства про вибори щодо правил перетворення голосів в мандати, проведення меж округів і порядку формування виборчих комісій набирають чинності не раніше ніж через двісті сорок днів після їх оприлюднення»;

обгрунтовано недоцільність ухвалення окремого ЗУ «Про профілактику правопорушень» або аналогічного до нього законодавчого акта, що б мав на меті врегулювати засади профілактики правопорушень або злочинності;

удосконалено:

історіографію юридичної превенції, дослідження якої дозволило виокремити підходи до правничих досліджень превенції: загальнотеоретичний, кримінально-правовий, публічно-правовий, приватноправовий; кожен підхід поділено на такі напрями досліджень: превентивна функція (підфункція) права (загалом або відповідних правових спільнот); превенція конфліктів; превентивна функція юридичної відповідальності; превентивна діяльність органів внутрішніх справ (у приватному праві – нотаріату).

аргументацію на користь відмови від послуговування термінопоняттям «попередження» у превентивному контексті – об'єднано загальномовну (чимала кількість превентивних термінів, запобігання мовній омонімії та зросійщене значення терміна «попередження» на позначення превенції) та спеціально-юридичну (запобігання юридичній тавтології та двозначностям у мовному потоці через попередження як юридичну санкцію) аргументацію;

поділ ПМСП, що складається із системного (має принаймні шість основних критеріїв: функції, межі та масштаб впливу, стадії, об'єкт, предмет і правовий режим, суб'єкти) та структурного (містить телеологічний, нормативний, суб'єктний, ціннісно-динамічний елементи) складників;

систему суб'єктів превенції, які запропоновано поділити на чотири види: ідейні, нормотворчі, правосприйняльні, контрольно-наглядові;

концепцію стабільності законодавства (здатності регулювати суспільні відносини без істотних змін упродовж тривалого часу з дотриманням «правомірних очікувань») як складник верховенства права та запобіжник порушень прав людини;

набули подальшого розвитку:

концепція верховенства права, яку пропонується тлумачити з огляду на поелементний підхід, що включає такі складники: повагу до прав людини, юридичну визначеність, розмірність, недискримінацію, право бути почутим, право на оscarження та підзвітність;

положення щодо ефективності превенції, що може бути визначено як динамічну оцінку квантифіковану властивість, спрямовану на усунення детермінант порушень прав людини, вимірювану завдяки соціологічним показникам (індикаторам) і пізнавану в темпоральному, галузевому, суб'єктному й/або просторовому зіставленні (порівнянні) за умов мінімізації людських, матеріальних і часових ресурсів.

Практичне значення здобутих результатів полягає у визначенні особливостей ПМСП. Основні положення, висновки та рекомендації роботи можуть бути застосовані у:

нормотворенні – для удосконалення Конституції України, законодавства, спрямованого на запобігання порушенням прав людини;

нормозастосовній діяльності – у роботі органів публічної влади для вдосконалення шляхів запобігання порушенням прав людини;

науково-дослідній роботі – для подальшого теоретичного осмислення складових ПМСП, написання наукових праць із цієї проблематики;

освітньому процесі – для підготовки навчальних і навчально-методичних посібників, викладання теорії права, кримінології, конституційного права, адміністративного права, цивільного права тощо;

правовиховній сфері – для підвищення рівня правової культури населення, формування фахової правосвідомості здобувачів вищої юридичної освіти.

Особистий внесок здобувача в одержання наукових результатів, що містяться в дисертації. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно. У науковій статті «Належне врядування й надання адміністративних послуг органами місцевого самоврядування» (Єзеров А., Батан Ю. *Юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 109–116) автором висвітлено історичні аспекти концепцій публічного управління й охарактеризовано окремі складники (прозорість, право бути почутим і частково усі інші) належного врядування. У дисертації ідеї та розробки, які належать співавтору, не використовувалися.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження обговорено на кафедрі загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія», а також оприлюднено на таких заходах, як: міжнародні науково-практичні конференції: «Принципи сучасного конституціоналізму та Основний Закон України (IX Тодиківські читання)» (04–05.11.2016, м. Харків); «Від громадянського суспільства – до правової держави» (21.04.2017, м. Харків); «Актуальні питання державотворення в Україні» (19.05.2017, м. Київ); «Сучасні проблеми виборчого права і методологія його викладання у вищих навчальних закладах України» (22–23.06.2017, м. Київ); «Конституція України в контексті сучасних конституційних парадигм (X Тодиківські читання)» (27–28.10.2017, м. Харків); «Правове життя сучасної України» (17.09.2018, 17.05.2019, 15.05.2020, м. Одеса); «Спортивне право України: сучасний стан і перспективи розвитку» (19.10.2018, м. Запоріжжя); «ECHR's Jurisprudence in Digital Era» (31.05–01.06.2019, м. Одеса); Міжнародний науково-практичний форум з верховенства права «Верховенство права та місцеве самоврядування» (10–11.06.2016, м. Київ); Міжнародний конгрес європейського права (21–22.04.2017, м. Одеса); всеукраїнські науково-практичні конференції: «Інформаційне суспільство: проблеми та перспективи» (28.05.2016, м. Одеса); «Протидія злочинності: теорія та практика» (19.10.2016, м. Київ); «Верховенство права очима правників-початківців» (18.11.2017, 24.11.2018, 23.11.2019, м. Одеса); Всеукраїнський форум з протидії дискримінації (04–05.11.2016, м. Київ).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 27 наукових публікаціях, у т. ч. 6 статей у наукових фахових виданнях України (з них 1 у співавторстві), 1 стаття у зарубіжному науковому виданні, 16 тез доповідей на науково-практичних заходах, підрозділи у 2 монографіях, 2 інші публікації, що додатково висвітлюють окремі питання дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (370 найменувань на 38 сторінках) і 15 додатків. Повний обсяг дисертації становить 267 сторінок, з яких основний текст – 206 сторінок, додатки – 23 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з науковими темами, визначено мету та основні завдання, охарактеризовано його наукову новизну та практичне значення, подано відомості про апробацію та публікацію результатів дослідження, його структуру й обсяг.

Розділ 1 «Превенція як загальноправовий феномен» містить три підрозділи, в яких охарактеризовано сучасний стан дослідження тематики, визначено методологію дослідження, здійснено поділ ПМСП.

У **підрозділі 1.1 «Сучасний стан дослідження тематики превентивного механізму права»** піддано комплексному аналізу історіографію юридичної превенції. Це дозволило виявити підходи, напрями та прогалини досліджень превентивного механізму сучасного права у доктрині. Зокрема, виокремлено підходи до правничих досліджень превенції: загальнотеоретичний, кримінально-правовий, публічно-правовий, приватноправовий; кожен підхід поділено на такі напрями досліджень: превентивна функція (підфункція) права (загалом або відповідних правових сфільнот); превенція конфліктів; превентивна функція юридичної відповідальності; превентивна діяльність органів внутрішніх справ (у приватному праві – нотаріату). Високо оцінено попередній науковий доробок. Водночас зазначено, що більшість наукових розвідок має, по-перше, галузевий характер, по-друге, зосередженість на національній правовій системі, по-третє, суперечливі (іноді навіть усередині однієї публікації) погляди щодо розуміння превенції, її поділу, ефективності тощо, по-четверте, переважно нормативістський підхід. Констатовано, що ці риси зумовлюють потребу нових досліджень.

У **підрозділі 1.2 «Теоретико-методологічні засади дослідження превентивного механізму сучасного права»** визначено методологічні засади дослідження ПМСП як впорядковану сукупність способів концептуального й інструментального рівнів, які дозволяють пізнати механізм реалізації превенції як призначення сучасного права, зокрема і його елементи. На концептуальному рівні визнано за потрібне використання усіх трьох основних парадигм, багатьох принципів, концепцій і дослідницьких підходів. Сформульовано превентивно-телеологічний дослідницький підхід, який полягає в розгляді норм, інститутів, суб'єктів, джерел права, юридичних концепцій, правових діянь тощо крізь призму їхнього превентивного призначення. На інструментальному рівні виявлено, що в науковій літературі існує чимало поглядів щодо вживання та співвідношення превентивних термінопонять: усі вони є абсолютно тотожними термінопоняттями; родовим поняттям є «попередження», «профілактика» або «запобігання»; родовою категорією є протидія (боротьба) злочинності, а всі превентивні категорії – її складовими. Доведено потребу відмови від послуговування термінопоняттям «попередження» у превентивному контексті – об'єднано загальномовну (чимала кількість превентивних термінів, запобігання мовній омонімії та зросійщене значення терміна «попередження» на позначення превенції) та спеціально-юридичну (запобігання юридичній тавтології та двозначностям у мовному потоці через попередження як юридичну санкцію)

аргументацію. Запропоновано змінити в назві ЗУ «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» слова «фінансової катастрофи» на «фінансовій катастрофі».

У *підрозділі 1.3 «Поділ превентивного механізму права»* зазначено, що класифікація, типологія, групування, різновиди тощо стосуються логічної операції під назвою «поділ», з огляду на що доцільно послуговуватися цим терміном. ПМСП складається із системного та структурного складників. Системний складник поділу має принаймні шість основних критеріїв: а) за функціями: багатосекторальний, ситуативний і антирецидивний; б) за межами та масштабом впливу: загальноправовий, міжнародно-правовий, наднаціональний, національно-правовий, неофіційно-правовий, змішаний; в) за стадією: нормотворчий, правоінтерпретаційний, правоосвітній, правозастосовний; г) за об'єктом: злочинності (криміногенним проявам), делінквентності (правопорушваності), соціальних конфліктів; г) за предметом, правовим режимом: виборчого права, права власності, зобов'язального права, трудового права, сімейного права, деліктного права тощо; д) за суб'єктами: міждержавного характеру, наднаціонального, національного, недержавного, змішаного характеру. Окрему увагу зосереджено на превентивності спортивного права як прикладу змішаного превентивного механізму, превентивності нормотворення та превентивності галузей приватного права. Структурний складник превенції містить телеологічний, нормативний, суб'єктний, ціннісно-динамічний елементи, які охарактеризовано в наступних розділах.

Розділ 2 «Структурна характеристика статички превентивного механізму права» складається з трьох підрозділів, присвячених телеологічному, нормативному та суб'єктному елементам ПМСП.

У *підрозділі 2.1 «Телеологічний елемент превентивного механізму. Превенція як мета (призначення) правового впливу»* виявлено, що превенція є не підфункцією або функцією, а головним (кінцевим) призначенням об'єктивного права, що полягає у виявленні, усуненні, зменшенні рівня й масштабів або пом'якшення впливу детермінант порушень прав людини. З огляду на це розкрито реалізацію превентивного призначення права як механізму, тобто динамічної системи взятої в єдності впорядкованої цілісної сукупності взаємопов'язаних юридичних засобів, способів і процедур, застосовуваних учасниками суспільних відносин, уповноваженими на це регуляторами, що втілюють прагнення до досягнення верховенства права, антропоцентризму, конституціоналізму, належного врядування, сталого розвитку тощо, і спрямованих на виявлення, усунення, зменшення рівня й масштабів або пом'якшення впливу детермінант порушень прав людини. Виходячи з цього розуміння превенції, спростовано тезу про поділ нормативних актів на такі, що мають превентивну мету, та такі, що її не мають, та поділ заходів на превентивні та примусові.

У *підрозділі 2.2 «Нормативний елемент превентивного механізму»* продемонстровано, що найчастіше превентивна мета не усвідомлюється нормотворцем або з інших причин ним не вказується, однак це не означає відсутності в більшості норм права її проявів. Виявлено й обґрунтовано, що не лише «типові»

норми-приписи, а і «спеціалізовані» (загальнозакріпні, установчі, прогностичні, колізійні, оперативні, дефінітивні, темпоральні) норми права мають превентивне призначення. На підставі порівняльно-правового аналізу змісту зарубіжних законів про профілактику правопорушень, історично-правового аналізу подання та розгляду вітчизняних проєктів законів про профілактику правопорушень, а також застосування формально-юридичного методу обґрунтовано недоцільність ухвалення окремого Закону України «Про профілактику правопорушень» або аналогічного до нього законодавчого акта, що б мав на меті врегулювати засади профілактики правопорушень (злочинів, злочинності тощо). Аргументовано доцільність включення кожної потенційної норми закону про профілактику правопорушень до НПА, що регулює засади діяльності певного державного чи недержавного інституту й/або засади певної сфери суспільних відносин.

У *підрозділі 2.3 «Суб'єктний елемент превентивного механізму»* систему суб'єктів превенції запропоновано поділити на чотири види: ідейні (освітні та культурні заклади, засоби масової інформації), нормотворчі (міжнародні організації та їхні органи, глава держави, парламент, уряд, органи місцевого самоврядування), правосприяльні (адвокатура, юридичні клініки, недержавні правозахисні інституції, медіатори, фізичні особи, органи державного та господарського управління, трудові колективи), контрольно-наглядові (міжнародні договірні органи з прав людини, нотаріат, реєстратори, омбудсперсона, національний превентивний механізм, державні інспекції, суди, конституційний суд, арбітражі, воєнні трибунали, громадські організації, юридичні відділи підприємств, установ, організацій, Міністерство юстиції України, органи охорони правопорядку). Охарактеризовано превентивність кожного суб'єкта запобігання порушенням прав людини. Наголошується на тому, що усвідомлення службовцями вказаних установ превентивного призначення їхньої діяльності та вдосконалення діяльності, спрямованої на запобігання порушенням прав людини, стає чималим неоцінним внеском у реалізацію превентивного механізму сучасного права.

Розділ 3 «Концептуально-динамічний елемент превентивного механізму права» складається з двох підрозділів, у яких розглянуто концепцію верховенства права як основу превенції порушень прав людини та питання ефективності ПМСП.

У *підрозділі 3.1 «Концепція верховенства права як основа превенції порушень прав людини»* концепцію верховенства права запропоновано тлумачити з огляду на поелементний підхід, що включає такі складники: повагу до прав людини, юридичну визначеність, розмірність, недискримінацію, право бути почутим, право на оскарження та підзвітність. Досліджено концепцію стабільності законодавства як складник верховенства права та запобіжник порушень прав людини. Стабільність законодавства означає здатність регулювати суспільні відносини без істотних змін упродовж тривалого часу з дотриманням «правомірних очікувань». За результатами дослідження обґрунтовано потребу закріплення в розділі II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» (після чинної ч. 1 ст. 38) норми про стабільність виборчого законодавства такого змісту: «Зміни до законодавства про вибори щодо правил

перетворення голосів у мандати, проведення меж округів і порядку формування виборчих комісій набирають чинності не раніше ніж через двісті сорок днів після їх оприлюднення».

У *підрозділі 3.2 «Ефективність механізму реалізації превентивного призначення права»* виявлено сучасні проблеми ефективності ПМСП, яку визначено як динамічну оцінку квантифіковану властивість, спрямовану на усунення детермінант порушень прав людини, вимірювану завдяки соціологічним показникам (індикаторам) і пізнавану в темпоральному, галузевому, суб'єктному й/або просторовому зіставленні (порівнянні) за умов мінімізації людських, матеріальних і часових ресурсів. З'ясовано, що застосування статистики в аналізі превентивної діяльності базується на кількості правопорушень. Встановлено, що статистичний метод надає набагато більший потенціал для його використання в юридичних дослідженнях: наявні чимало індикаторів інфляції соціогуманітарної сфери, ефективності контрольно-наглядової діяльності, запобігання порушенням права бути почутим, запобігання недоступності підприємницької діяльності. Умовно поділено опитувальні індикатори ефективності сучасного права на чотири види: матеріальні нормотворчі, матеріальні нормозастосовні, процедурні нормотворчі, процедурні нормозастосовні. Звернено увагу на щорічні рейтинги держав за певним критерієм як спосіб порівняльного виміру ефективності із застосуванням різноманітних індикаторів.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано такі висновки та пропозиції:

1. Системний метод пізнання дозволяє виокремити за предметом правничих досліджень превенції кілька підходів: кримінально-правовий, загальнотеоретичний, публічно-правовий, приватноправовий. Кожен підхід має такі напрями досліджень: превентивна функція (підфункція) права (загалом або відповідних правових спільнот); превенція конфліктів; превентивна функція юридичної відповідальності; превентивна діяльність органів внутрішніх справ (у приватному праві – нотаріату).

2. Методологічні засади дослідження ПМСП є впорядкованою сукупністю способів концептуального й інструментального рівнів, які дозволяють пізнати механізм реалізації превенції як призначення сучасного права, зокрема і його елементи. На концептуальному рівні визнано за потрібне використання усіх трьох основних парадигм, багатьох принципів, концепцій і дослідницьких підходів. Важливим для цього дослідження є превентивно-телеологічний дослідницький підхід. На інструментальному рівні виявлено, що в науковій літературі існує чимало поглядів щодо вживання та співвідношення превентивних термінопонять. Необхідно відмовитися від вживання слів «попередження», «попереджувальний», «попередити» на позначення поняття, синонімічного до «запобігання». Також запропоновано змінити в назві ЗУ «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» слова «фінансової катастрофи» на «фінансовій катастрофі».

3. ПМСП – це динамічна система взятої в єдності впорядкованої цілісної сукупності взаємопов'язаних юридичних засобів, способів і процедур, застосовуваних учасниками суспільних відносин, уповноваженими на це регуляторами, що втілюють прагнення до досягнення верховенства права, антропоцентризму, конституціоналізму, належного врядування, сталого розвитку тощо, і спрямованих на виявлення, усунення, зменшення рівня й масштабів або пом'якшення впливу детермінант порушень прав людини.

4. ПМСП містить системний і структурний складники. Структурний складник містить телеологічний, нормативний, суб'єктний, ціннісно-динамічний елементи. Системний складник має принаймні шість основних критеріїв поділу: функції, межі та масштаб впливу, стадії, об'єкт, предмет і правовий режим, суб'єкти.

5. Телеологічним елементом ПМСП є превентивна мета й об'єкт превенції. У науковій літературі наявні кілька основних розумінь місця превенції та її співвідношення з функціями права: підфункція охоронної функції права; мета або функція юридичної відповідальності; порівняно самостійна функція кримінального права; порівняно самостійна функція права загалом. Превентивне спрямування має не лише охоронна, а будь-яка інша функція права. Призначення права полягає у запобіганні шкідливим явищам і діям, а вже його шляхами (функціями, напрямками) є встановлення прав й обов'язків (регулятивна функція), оголошення певної поведінки неправомірною та встановлення певних санкцій за неї (охоронна функція) тощо. Існує кілька основних поглядів щодо об'єкта превенції: позитивістський (нормативістський), антропоцентричний (природно-правовий), соціально-конфліктологічний. Слід віддати перевагу антропоцентричному підходу і вважати, що запобігання порушенням прав і свобод людини є метою сучасного правового впливу. Усі правові системи, наявні в них галузі, інститути й окремі норми мають власну превентивну мету.

6. Нормативним елементом ПМСП є норми, на яких засноване використання наступних елементів. У назві джерела права може прямо вказуватися, що воно спрямоване на запобігання певному негативному явищу, поведінці тощо. Іноді про спрямованість джерела права на запобігання негативним явищам вказується у його преамбулі або окремих статтях, зазвичай у тих, де визначаються цілі, завдання. Найчастіше ж превентивна мета не усвідомлюється або принаймні не вказується нормотворцем, однак це не означає відсутності в більшості норм права її проявів. Не лише «типові» норми-приписи, а і «спеціалізовані» норми права мають превентивне призначення. Слід відмовитися від ідеї ухвалення окремого НПА щодо профілактики правопорушень, оскільки кожен НПА повинен мати на меті запобігання порушенням прав людини. Законом, що створює фундамент для профілактики правопорушень, є конституція держави. Кожну потенційну норму закону про профілактику правопорушень можна органічно включити до НПА, що регулює засади діяльності певного державного чи недержавного інституту й/або засади певної сфери суспільних відносин. Незалежно від структури та змісту закону про профілактику правопорушень чимало суспільних відносин, прямо й опосередковано пов'язаних із профілактичною метою, залишаться поза регулюванням цим законом. Навпаки, ухвалення закону

про профілактику правопорушень може бути антипревентивним, оскільки збільшує ризик наявності положень, які містять колізії з нормами чинних НПА, тобто ухвалення окремих законодавчих актів про запобігання порушенням може стати їхньою причиною. Необхідно правовий вплив розрізнити за його предметом (або ж правовим режимом) і суб'єктами здійснення, не збільшуючи штучно кількість НПА і водночас запобігаючи їх колізійності. Стратегічні та програмні положення необхідно викладати у відповідних державних концепціях і програмах, з потребою ухвалення закону про їхнє затвердження, а не про профілактику правопорушень.

7. Суб'єктний елемент ПМСП – це сукупність учасників (юридичних осіб публічного та приватного права, міжнародних організацій та органів, їх складових, соціальних груп, фізичних осіб), які об'єднані призначенням запобігання порушенням прав людини та діють на виконання цього призначення. Цей елемент, залежно від функціональності (основної запобіжної діяльності, яку вони виконують), поділено на такі види суб'єктів: 1) ідейні (надають освіту, інформують про явища та процеси, закладають ідеологічний фундамент, на якому базуються нормотворення, правореалізація та правозастосування, здійснюють перманентний вплив на усіх суб'єктів превенції та закладають, уточнюють або змінюють як правосвідомість, моральні та правові цінності, життєві пріоритети, так і більш конкретні погляди та думки людини або ж становлять раціональну й ірраціональну базу для аргументації та поглядів людини щодо тих або інших правових проблем); 2) нормотворчі (беруть участь у створенні нормативної основи діяльності усіх суб'єктів превентивної діяльності, проголошують і закріплюють права людини, процедури їх реалізації та захисту, процедури запобігання перепонам на шляху їх реалізації й уникнення можливостей діяти неправомірно); 3) правосприйяльні (здійснюють правове консультування й інше сприяння реалізації прав перед, замість або поряд зі зверненням до контрольно-наглядових суб'єктів); 4) контрольно-наглядові (мають узгоджувальні (візування, експертиза), засвідчувальні, реєстраційні, апеляційні (розгляд скарг, можливість зміни та скасування рішень), розслідувально-санкційні (можливість розслідування правопорушень і притягнення до юридичної відповідальності), моніторингові (облік, збір, аналіз даних, огляд, обстеження та відвідування відповідних закладів), інспекційні (проведення перевірок, ревізій), рекомендаційні (можливість надання висновків, рекомендацій) й інші контрольно-наглядові повноваження щодо діяльності інших суб'єктів).

8. Концепція верховенства права є частиною ПМСП з огляду на превенцію зловживання позитивними законами (верховенством закону), свавільного й антидемократичного врядування, дезорганізації правової системи, нехтування державою правами людини, неможливості людини бути почутою, дискримінації, нерозмірності тощо. Застосовуючи поелементний підхід до розуміння верховенства права, доведено, що превентивним є кожен його елемент: повага до прав людини, ЮВз, розмірність, недискримінація, право бути почутим, право на оскарження, підзвітність. Запобіжниками порушень прав людини є й пов'язані з верховенством права концепції: конституціоналізм (ідеологія, теорія, позитивне право та практика обмеження публічної влади конституцією, яка заснована на правах людини) є

запобіжником (превентивним механізмом) втілення страхів попереднього політичного режиму, безуспішного або деспотичного правління; належного врядування (відкритість, підзвітність, ефективність й узгодженість діяльності публічної влади) з'явилося як запобіжник неефективного та безвідповідального управління; сталий (стійкий) розвиток (узгодження екологічної, економічної та соціальної політики для задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь) створений для превенції загроз довкіллю, здоров'ю та добробуту людини; міжнародно-правова концепція «обов'язок захищати» (захист населення від масових злодіянь) має на меті превенцію серйозних порушень основних прав людини.

9. Стабільність законодавства сприяє правам людини через передбачуваність можливих наслідків діянь. Виокремлено принаймні чотири шляхи закріплення принципу стабільності законодавства: 1) заборона внесення змін до певних норм за деякий час до певної події; 2) зміни норм, до яких небажано вносити зміни за певний час до важливої події, починають діяти не раніше, ніж через певний час після набрання ними чинності; 3) закріплення основних норм, які чутливі до спричинення нестабільності, у конституціях або конституційних законах із метою жорсткішого захисту від змін і необхідності консенсусу для цього; 4) закріплення у Конституції України положення, відповідно до якого для внесення змін до норм, які чутливі до спричинення нестабільності, необхідна підтримка не менш як двома третинами від конституційного складу парламенту.

10. Ефективність ПМСП можна вимірювати й оцінювати лише кількісно, тобто показники ефективності можуть бути виражені лише кількісно, інакше вони є не показниками, а формою набуття кількісних даних. Кількісними є статистичні й інші соціологічні індикатори. Квантифікація може слугувати мірилом ефективності, оскільки передусім показники повинні бути порівнюваними та свідчити про певний рівень наближення або віддалення від максимальної ефективності. Застосування статистики в аналізі превентивної діяльності базується на кількості правопорушень, однак статистичний метод надає набагато більший потенціал для його використання в юридичних дослідженнях. Статистичні відомості повинні доповнюватися іншою соціологічною складовою, утворюючи кількісний вимір – сутність ефективності превенції. Вимірювання повинно відбуватися шляхом застосування як внутрішнього, так і зовнішнього оцінювання. Соціологічні критерії мають враховувати і загальну громадську думку, і думку кожної із залучених до відповідного процесу категорій осіб, і думку зовнішніх спостерігачів. Виокремлено види опитувальних індикаторів ефективності: матеріальні та процедурні, нормотворчі та нормозастосовні.

11. З метою усунення недоліків запобігання академічному плагіату запропоновано: 1) проводити для здобувачів освіти заняття про пошук науково-навчальної літератури, способи уникнення академічного плагіату, правила посилання на джерела й оформлення кожного виду письмових робіт; 2) упроваджувати змішане навчання (напр., із платформами Prometheus, Coursera тощо, участь в Освітній програмі Вікіпедії – міжнародної програми поширення практики написання статей у вільній енциклопедії як форми самостійної

роботи студентів у вишах замість традиційних письмових робіт); 3) нормативно закріпити, що на оригінальність перевіряється лише основний текст роботи (без інформації про автора та списку літератури); 4) сприяти появі та впровадженню програм перевірки на оригінальність зображень й інших нетекстових елементів; 5) встановити співмірну (залежно від серйозності плагіату, наявності рецидиву, суб'єкта скоєння) юридичну відповідальність за і порушення суб'єктивних прав авторів, і невідповідність колективним інтересам наукової спільноти, держави та людства у якісних наукових дослідженнях.

12. Для вдосконалення проведення експертизи як елемента нормотворчої стадії ПМСП запропоновано: 1) зобов'язати суб'єктів подання проєкту НПА відповідати на кожне з висловлених експертною установою в експертному висновку зауважень і пропозицій із обґрунтуванням їхнього врахування, часткового врахування або неврахування. Ця відповідь має бути загальнодоступною на офіційному веб-сайті ВРУ поряд із текстом законопроєкту або на офіційному веб-сайті іншого відповідного органу; 2) КСУ – перед мотивувальною частиною своїх рішень і висновків вказувати позиції наукових установ, які надали висновки у справі; 3) заохочувати суб'єктів проведення експертизи.

13. Запропоновано внести зміни до приватноправових кодифікованих НПА й/або врахувати такі положення про телеологічну складову превенції під час майбутнього конструювання НПА:

а) додати до ст. 4 Цивільного кодексу України ч. 7: «Метою актів цивільного законодавства є запобігання порушенням майнових і особистих немайнових прав людини у сферах власності, зобов'язань, інтелектуальної власності, спадкування»;

б) додати до ч. 2 ст. 1 Сімейного кодексу України абзац «запобігання порушенням особистих немайнових і майнових прав подружжя, батьків, дітей, усиновлювачів, усиновлених, інших членів сім'ї та родичів»;

в) у ст. 2 Житлового кодексу України після слова «метою» додати слова «запобігання порушенням прав людини у сфері житлових відносин»;

г) у ст. 4 Земельного кодексу України додати ч. 2: «Метою земельного законодавства є запобігання порушенням економічних, соціальних, культурних і екологічних прав людини, пов'язаних із володінням, користуванням і розпорядженням земельними ресурсами, зокрема запобігання необґрунтованому вилученню земель, шкідливому антропогенному впливу, зменшенню родючості ґрунтів і продуктивності земель, засміченню, заболочуванню, ерозії, неврахуванню особливостей використання окремих категорій земель», а ч. 2 вважати ч. 3;

р) у преамбулі до Господарського кодексу України після слова «меті» закріпити словосполучення «запобігти порушенням економічних і соціальних прав і свобод людини», а також врахувати більш конкретний зміст: запобігання монопольному становищу та його зловживанню, неплатоспроможності, безгосподарному використанню власності тощо;

д) до першого абзацу ст. 1 Кодексу законів про працю України додати словосполучення «з метою запобігання соціальним конфліктам, дискримінації, невизначеності, наслідкам стихійних лих, нещасним випадкам на виробництві,

розповсюдженню суспільно небезпечних захворювань, корупції, конфлікту інтересів й іншим порушенням прав людини у сфері трудових відносин»;

14. Запропоновано після чинної ч. 1 ст. 38 Конституції України додати ч. 2 в такій редакції: «Зміни до законодавства про вибори щодо правил перетворення голосів у мандати, проведення меж округів і порядку формування виборчих комісій набирають чинності не раніше ніж через двісті сорок днів після їх оприлюднення».

15. Запропоновано доповнити ЗУ «Про вищу освіту» такою нормою: «Зміни до підзаконних нормативних актів, які стосуються складників конкурсного бала під час вступу до закладу освіти, переліку конкурсних предметів, обсягу державного замовлення та процедури його розподілу, набирають чинності не раніше ніж через двісті сорок днів після опублікування таких змін. Зміни до законодавства, які стосуються умов отримання стипендії, набирають чинності не раніше ніж початок навчального семестру, наступного після опублікування таких змін».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Батан Ю.Д. Вплив превентивного права на неправомірну поведінку. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія / за ред. О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 625–642.

2. Батан Ю.Д. Індикація ефективності українського права. *Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції* : монографія / [Ю.М. Оборотов, А.П. Овчиннікова, В.В. Завальнюк та ін.] ; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. С. 393–409.

Публікації у фахових виданнях:

1. Батан Ю.Д. Нормотворча стадія превентивного механізму права: людський вимір. *Юридичний вісник*. 2016. № 3. С. 95–102.

2. Єзеров А., Батан Ю. Належне врядування й надання адміністративних послуг органами місцевого самоврядування. *Юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 109–116.

3. Батан Ю.Д. До питання про місце превенції у правовому регулюванні. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2017. № 10. С. 25–31.

4. Батан Ю.Д. Запобігання академічному плагіату та неоригінальності як складова превентивного механізму сучасного права інтелектуальної власності. *Часопис цивілістики*. 2017. № 23. С. 83–86.

5. Батан Ю.Д. Поняттєво-категорійний апарат превенції як призначення права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4. С. 11–19.

6. Батан Ю.Д. Про юридичну базу реалізації превенції: чи можна вважати конституцію законом про профілактику? *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 1. С. 7–13.

7. Batan Yu. The European Court of Human Rights as an Institution with the Preventive Purpose. *European Political and Law Discourse*. 2021. V. 8. Iss. 3. P. 43–47.

Публікації апробаційного характеру:

1. Батан Ю.Д. Вікіпедія та навчальний процес у вищих навчальних закладах: стан взаємодії. *Інформаційне суспільство: проблеми та перспективи* : Матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 трав. 2016). Одеса : Фенікс, 2016. С. 12–14.
2. Батан Ю.Д. Дотримання міськими радами критеріїв доступності та права бути почутим при наданні послуг. *Верховенство права та місцеве самоврядування* : Тези доп. студ. і асп. на III Міжнар. наук.-практ. форумі з верховенства права (м. Київ, 10–11 черв. 2016). Київ : Дух і літера, 2016. С. 14–18.
3. Батан Ю.Д. Превентивний механізм виборчого права. *Принципи сучасного конституціоналізму та Основний Закон України (IX Тодиківські читання)* : зб. тез наук. доп. і повід. Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 4-5 лист. 2016). Харків : Права людини, 2016. С. 124–125.
4. Батан Ю.Д. Превентивний механізм права як об'єкт наукового дослідження. *Матер. XX Ювілейної міжнар. звітн. конф. юних юристів, студ., асп. і молодих вчених, присвяченої 20-річчю Нац. ун-ту «Одеська юридична академія» та 170-річчю Одеської школи права* (м. Одеса, 12 трав. 2017) : у 3 т. Т. 1. Одеса : Фенікс, 2017. С. 5–7.
5. Батан Ю.Д. Верховенство права: поелементний підхід і виборче право. *Сучасні проблеми виборчого права і методологія його викладання у вищих навчальних закладах України* : тези доп. Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 22-23 черв. 2017). Київ : Прінт-Сервіс, 2017. С. 30–35.
6. Батан Ю.Д. До питання про конституціоналізм як превентивний механізм права. *Конституція України в контексті сучасних конституційних парадигм (X Тодиківські читання)* : зб. тез наук. доп. і повід. Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 27-28 жовт. 2017). Харків : Права людини, 2017. С. 39–40.
7. Батан Ю.Д. Підзвітність – складова верховенства права та запобіжник порушень прав людини. *Верховенство права очима правників-початківців* : матер. Всеукр. наук. конф. студ. та асп. (м. Одеса, 18 лист. 2017). Одеса : Гельветика, 2017. С. 24–28.
8. Батан Ю.Д. Превентивний механізм дії права: потреба поділу. *Правове життя сучасної України* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 вер. 2018 р.). Одеса : Гельветика, 2018. С. 90–93.
9. Батан Ю.Д. Механізм реалізації превентивного призначення спортивного права. *Спортивне право України: сучасний стан і перспективи розвитку* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 19 жовт. 2018 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2018. С. 49–51.
10. Батан Ю.Д. Механізм реалізації приватним правом превентивного призначення, або чому приватне право є запобіжником. *Верховенство права очима правників-початківців* : матер. Всеукр. наук. конф. студ. та асп. (м. Одеса, 24 лист. 2018 р.). Одеса : Гельветика, 2018. С. 5–10.
11. Батан Ю.Д. Органи місцевого самоврядування як нормотворчі запобіжники порушенням прав людини. *Правове життя сучасної України* : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.). Одеса : Гельветика, 2019. Т. 1. С. 333–335.

12. Батан Ю.Д. Спеціалізовані правові норми: превентивне призначення. *Суспільство XXI століття: кризь призму історії до сьогодення* : матер. всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2019 р.). Одеса : Гельветика, 2019. С. 16–19.
13. Батан Ю.Д. Верховенство права як запобіжник порушень прав людини, або чому верховенство права є превентивним механізмом? *Верховенство права очима правників-початківців* : матер. Всеукр. наук. конф. студ. та асп. (м. Одеса, 23 лист. 2019 р.). Одеса : Гельветика, 2019. С. 5–9.
14. Батан Ю.Д. Юридична превентологія як об'єкт публічно-правових досліджень. *Правове життя сучасної України : у 3 т.* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.). Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 340–344.
15. Батан Ю.Д. «Сучасне право» як правова категорія: розуміння та властивості. *Українське суспільство в умовах транзиції: сучасні виклики та напрями розвитку* : матер. всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 16 трав. 2020 р.). Одеса : Гельветика, 2020. С. 7–10.
16. Батан Ю.Д. Криза прав людини та тест на пропорційність (на прикладі антиCOVIDних обмежень). *Права людини – пріоритет сучасної держави* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 10 груд. 2020). Одеса : Гельветика, 2020. С. 258–262.

Інші публікації, що додатково висвітлюють окремі питання дисертації:

1. Батан Ю.Д. Стабільність законодавства як складова верховенства права та запобіжник порушень прав людини. *Проблеми сучасної конституціоналістики* : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2018. С. 397–415.
2. Батан Ю.Д. Ефективність механізму реалізації превентивного призначення права: к вопросу о статистических индикаторах. *Leges si Viata*. 2018. № 9/2. С. 21–25.

АНОТАЦІЯ

Батан Ю.Д. Превентивний механізм сучасного права. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню превентивного механізму сучасного права та з'ясуванню його ознак і складників, а також напрацюванню запобіжно-спрямованих змін до правових актів. Піддано комплексному аналізу історіографію юридичної превенції. Розкрито методологічні засади дослідження превентивного механізму сучасного права. Здійснено поділ превентивного механізму сучасного права. Досліджено телеологічний елемент превентивного механізму сучасного права. Продемонстровано нормативний елемент превентивного механізму сучасного права. Обґрунтовано недоцільність ухвалення окремого Закону України «Про профілактику правопорушень» або аналогічного до нього законодавчого акта, що б мав на меті врегулювати засади профілактики правопорушень (злочинів,

злочинності тощо). Окреслено суб'єктний елемент превентивного механізму сучасного права. Обґрунтовано концепцію верховенства права як основу превенції порушень прав людини. Досліджено концепцію стабільності законодавства як складник верховенства права та запобіжник порушень прав людини. Виявлено сучасні проблеми ефективності превентивного механізму сучасного права.

Ключові слова: методологія права; превентивна функція права; превентивна мета правового регулювання (впливу); закон про профілактику правопорушень; структура механізму превенції порушень прав людини; суб'єкти запобігання порушенням прав людини; верховенство права; стабільність законодавства; ефективність механізму реалізації превентивного призначення права; індикатори ефективності запобігання правопорушенням.

SUMMARY

Batan Yu.D. Preventive mechanism of modern law. – Qualified Research Paper. Manuscript copyright.

Thesis for the scientific degree of Candidate of Law in specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Doctrines. – National University “Odesa Law Academy”, Odesa, 2021.

The thesis is devoted to a comprehensive study of the preventive mechanism of modern law, clarification of its features and components and the development of preventive-oriented changes to legal acts.

The historiography of legal prevention is comprehensively analyzing, making possible to identify approaches, directions and gaps of doctrinal research on the preventive mechanism of modern law. Certain approaches to legal research of prevention are highlighted: general theoretical approach, criminal law-based approach, public and private law approaches. Each approach is divided into the following areas of research: the preventive function (subfunction) of law (in the whole or in the certain legal communities respectively); prevention of conflicts; preventive function of legal responsibility; preventive activities of the internal affairs agencies (in private law – preventive activities of the notaries).

Preventive mechanism of modern law is examined on methodological framework, namely a preventive-teleological researching approach is formulated. According to the author, it consists of the consideration of norms, institutions, subjects, sources of law, legal concepts, legal acts, etc. through the prism of their preventive purpose. In terms of this approach, individual subjects (mediators, legal clinics, ombudsperson, etc.) and concepts (rule of law, constitutionalism, good governance, sustainable development) are considered.

The division of the preventive mechanism of modern law was carried out. This mechanism consists of system and structural components. The system component has at least six main criteria for division: functions, limits and scale of influence, stages, object, subject and legal regime, subjects. The structural component of prevention consists of teleological, normative, subjective and value-dynamic elements.

The teleological element of the preventive mechanism of modern law was reviewed. It has been found that prevention is not a subfunction or function, but the main (ultimate) purpose of objective law, which consists of identifying, eliminating, reducing the level and

scale or decrease the impact of the determinants of human rights violations. Because of this, the implementation of the preventive purpose of the law as a mechanism, *i.e.* a dynamic system taken in the unity of an orderly integrated set of interrelated legal means, methods and procedures used by participants of public relations, authorized by the regulators, enforcing the desire to achieve the rule of law, anthropocentrism, constitutionalism, good governance, sustainable development, etc., and aimed at identifying, eliminating, reducing and scaling up or mitigating the impact of determinants of human rights violations was described. Based on this understanding of prevention, the thesis of the division of normative acts into those that have a preventive purpose and those that do not, and the division of measures into preventive and coercive was refuted.

The normative element of the preventive mechanism of modern law was demonstrated. Based on the comparative legal analysis of the content of foreign laws on crime prevention, historical and legal analysis of submission and consideration of domestic law drafts on crime prevention, as well as the application of the formally-legal method, the inexpediency of adopting a separate Law of Ukraine “On Crime Prevention” or similar act of legislation aimed at regulating the principles of crime prevention (crimes, criminality, etc.) was proved.

The subjective element of the preventive mechanism of modern law is outlined. It is proposed to divide the system of subjects of prevention into four types: ideological (educational and cultural institutions, mass media), legislative (the parliament, international organizations and their bodies, head of state, the government, local self-government bodies), legally assisting (advocacy, legal clinics, non-governmental human rights institutions, mediators, natural persons, public and economic management bodies, labor collectives), control-supervisory (international human rights treaty bodies, the notary, registrars, the Ombudsman, national preventive mechanism, state inspections, courts, the Constitutional Court, arbitrations, public organizations, legal departments of institutions, the Ministry of Justice of Ukraine, law enforcement agencies).

The concept of the rule of law as a basis for the prevention of human rights violations is justified. To interpret this concept in terms of an element-by-element approach, which includes the following components: respect for human rights, legal certainty, proportionality, non-discrimination, the right to be heard, the right to appeal and accountability was proposed.

The concept of stability of legislation as a component of the rule of law and a safeguard against human rights violations was examined. The stability of legislation means its ability to regulate public relations without significant changes over a long period in compliance with “legitimate expectations”. According to the results of the study, the need to complement the Chapter II of the Constitution of Ukraine “Human and Citizens’ Rights, Freedoms and Duties” (after the current Part 1 of Article 38) with the norms of the stability of electoral legislation of the following content: “Changes to the election legislation regarding votes in the mandates, the conduct of the boundaries of districts and the procedure of forming election commissions shall come into force not earlier than two hundred and forty days after their promulgation”.

Modern problems of efficiency of the preventive mechanism of modern law are revealed. It was found that the use of statistics in the analysis of preventive activities is based on the

number of offences. It is established that the statistical method has a much greater potential for its use in legal research: there are many indicators of inflation in the socio-humanitarian sphere, the effectiveness of control and supervision, prevention of violations of the right to be heard, prevention of unavailability of business. The survey indicators of the effectiveness of modern law are conditionally divided into four types: material rule-making, material law-enforcement, procedural rule-making, procedural law-enforcement.

Keywords: methodology of law; preventive functions of law; the preventive aim of legal regulation (impact); the prevention of delinquency law; structure of the mechanism of prevention of human rights violation; subjects of prevention of human rights violations; the rule of law; stability of the legislation; the effectiveness of the mechanism for implementation of the preventive purpose of the law; indicators of the effectiveness of crime prevention.

Підписано до друку 10.08.2021.
Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 2108-19.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com

